

Grażyna Węgrzyn

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

SEKTOR USŁUG W DOBIE KRYZYSU ŚWIATOWEGO – ZMIANY NA RYNKU PRACY

1. Wstęp

Sektor usług we współczesnych rozwiniętych gospodarkach dominuje pod względem tworzenia zarówno wartości dodanej, jak i liczby miejsc pracy. W wysoko rozwiniętej gospodarce sektor usług wytwarza około 70% wartości dodanej brutto i zatrudnia ponad 70% ogółu zatrudnionych. Usługi można uznać za rdzeń wzrostu ekonomicznego w ostatnich trzydziestu latach we wszystkich rozwiniętych gospodarkach. Serwicyzacja jest procesem wciąż postępującym i może stanowić jedną z najbardziej syntetycznych miar postępu społeczno-gospodarczego. Unia Europejska w ostatnich latach stała się niekwestionowanym liderem, jeżeli chodzi o eksport i import usług¹. Udział Unii Europejskiej w światowym eksporcie usług wyniósł w 2007 r. 49,7%, a w imporcie – 45,5% (udział Stanów Zjednoczonych wyniósł 14,3% w eksporcie i 12,0% w imporcie, a Japonii odpowiednio 3,9% i 4,9%)².

Tak duże znaczenie usług w rozwoju społeczno-gospodarczym uzasadnia potrzebę ich obserwacji, szczególnie w okresie kryzysu światowego. Należy zwrócić uwagę na to, jak sektor usług i jego poszczególne działy reagują na kryzys światowy. Celem opracowania jest zidentyfikowanie zmian, jakie następują w liczbie i strukturze miejsc pracy w sektorze usług. Analizie poddano wybrane kraje Unii Europejskiej, charakteryzujące się najbardziej rozwiniętym sektorem usług oraz najmniej rozwiniętym. Opisano głównie negatywne skutki kryzysu z punktu widzenia rynku pracy, tj. ubytek miejsc pracy. Analiza obejmuje lata 2000-2008.

---

¹ K. Kłosiński, *Współczesne tendencje w sektorze usług w Unii Europejskiej*, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa 2003, s. 8.

² Dane UNCTAD: <http://stats.unctad.org/Handbook/TableViewer/tableView.aspx> (11.01.2009).

2. Sektor usług – podstawowa charakterystyka

Obecnie obserwuje się pewien uniwersalny trend rozwojowy, mający obiektywne uwarunkowania. Proces serwicyzacji gospodarki dokonuje się w następstwie przesuwania popytu konsumpcyjnego, w miarę wzrostu dochodów, w kierunku usług. Następuje wzrost zapotrzebowania na wysokiej jakości i droższe produkty, których wartością dodaną często są usługi. Niezmiernie ważnym efektem tego procesu jest wzrost poziomu i jakości życia społeczeństw.

Usługi stanowią znacznie zdywersyfikowany dział gospodarki, obejmujący działalność agend rządowych, instytucji *non-profit*, a przede wszystkim prywatnych przedsiębiorstw nastawionych na osiąganie zysku (takich jak: banki, instytucje finansowe, przedsiębiorstwa transportowe, hotele i restauracje itp.). Ta heterogeniczność działalności usługowej powoduje określone problemy z klasyfikacją usług. Niewątpliwie ewolucja gospodarek w kierunku gospodarek usługowych wykorzystujących techniki informacyjne spowodowała odejście od starego paradygmatu Clarka, opartego na rozróżnieniu pierwszego, drugiego i trzeciego sektora. Taki podział stanowi wręcz epistemologiczną przeszkodę dla zrozumienia współczesnych społeczeństw³. Samo pojęcie usługi nie jest w literaturze jasno zdefiniowane i budzi wiele kontrowersji, a postępująca rewolucja informatyczna dodatkowo to komplikuje.

Analiza sektora usług jest bardzo trudnym zadaniem, gdyż dostępne dane statystyczne znacznie ograniczają weryfikację empiryczną, nie nadążając za zmianami, jakie dokonują się w gospodarkach. Znaczenie sektora usług wzrasta m.in. z powodu dynamicznego rozwoju nowych dziedzin usługowych. Sektor informatyki i telekomunikacji (ICT – Information and Communication Technology) w ostatnich latach nabiera coraz większego znaczenia, pod względem zarówno liczby miejsc pracy, jak i tworzenia wartości dodanej⁴.

Ze względu na niejednorodność działalności, jaką skupia w sobie sektor usług, niezbędna jest analiza jego wewnętrznej struktury⁵. Bardzo interesującą typologię zatrudnienia w usługach opracował Singelmann. Wyróżnił następujące kategorie działalności usługowej:

- usługi dystrybucyjne – sekcje: G – Handel i naprawy, I – Transport, gospodarka magazynowa i łączność,
- usługi producenta – sekcje: J – Pośrednictwo finansowe, K – Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej,
- usługi socjalne – sekcje: L – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne, M – Edukacja, N – Ochrona zdrowia i pomoc społeczna.

³ M. Castells, *Spoleczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 207-208.

⁴ G. Rosa, *Struktura i przeobrażenia współczesnego sektora usług*, [w:] *Współczesna ekonomika usług*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 65.

⁵ S.M. Szukalski, *Sektor usług w gospodarce niemieckiej. Hipotezy i empiryczna weryfikacja przekształceń strukturalnych*, UŁ, Łódź 2001, s. 72-73,

Tabela 1. Pracujący w usługach i udział sektora usług w tworzeniu wartości dodanej brutto w Unii Europejskiej w 2007 r.

Wyszczególnienie	Pracujący w sektorze usług (% ogółu pracujących)	Wartość dodana brutto przez sektor usług (w %)
UE-27	69,2	71,7
Austria	69,9	66,9
Belgia	78,0	75,0
Bułgaria	52,0	61,5
Cypr	75,1	78,6
Dania	76,3	73,0
Estonia	60,7	68,5
Finlandia	69,3	64,6
Francja	76,5	77,2
Grecja	68,2	73,3
Hiszpania	66,8	66,9
Holandia	80,1	73,7
Irlandia	67,2	63,4
Litwa	59,1	61,4
Luksemburg	76,3	85,2
Łotwa	62,0	74,7
Niemcy	72,4	69,0
Polska*	54,4	64,6
Portugalia	59,6	72,9
Republika Czeska	58,4	59,3
Rumunia*	38,7	55,3
Słowacja	62,1	60,1
Słowenia	56,3	63,5
Szwecja	75,1	69,8
Węgry	62,8	66,4
Wlk. Brytania	80,8	77,4
Włochy	67,5	70,9

* Dane o pracujących z 2006 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i Eurostatu: www.stat.gov.pl, <http://nui.eurostat.ec.europa.eu> (20.03.2009).

- usługi osobiste, sekcje: H – Hotele i restauracje, O – Działalność usługowa komunalna.

Usługi producenta uważane są w literaturze przedmiotu za strategiczne dla nowej gospodarki, gdyż stanowią źródło informacji i przyczyniają się do wzrostu produktywności i wydajności firm⁶. Ich wzrost powinien iść w parze z rosnącym zaawansowaniem i produktywnością gospodarki. Analiza usług ujętych w cztery grupy, tj. usługi dystrybucyjne, producenta, osobiste i socjalne, pozwala zauważyć pewne

⁶ M. Castells, wyd. cyt., s. 213.

prawidłowości w ewolucji struktury zatrudnienia. Castells wyróżnia dwie ścieżki ekspansji zatrudnienia w sektorze usług⁷:

1) model anglosaski, gdzie następuje przesunięcie z przemysłu do zaawansowanych usług, przy utrzymaniu zatrudnienia w tradycyjnych usługach

2) model japońsko-niemiecki, gdzie zarówno następuje rozwój zaawansowanych usług, jak i zachowana zostaje przemysłowa baza, przy wchłonięciu pewnych rodzajów działalności usługowej przez sektor przemysłowy.

Wybór krajów do analizy został przeprowadzony na podstawie powszechnie stosowanych mierników stopnia zaawansowania procesu serwicyzacji gospodarki, tj. udziału sektora usług w wartości dodanej brutto i liczbie pracujących. W tabeli 1 przedstawiono dane dotyczące udziału sektora usług w wartości dodanej brutto i liczbie pracujących w 2007 r. w poszczególnych krajach Unii Europejskiej.

Na podstawie kształtowania się poszczególnych udziałów do dalszej analizy wybrano pięć krajów o najbardziej rozwiniętym sektorze usług: Belgię, Francję, Holandię, Wielką Brytanię i Niemcy, oraz pięć krajów o najslabiej rozwiniętym sektorze usług: Bułgarię, Litwę, Polskę, Republikę Czeską i Słowenię⁸.

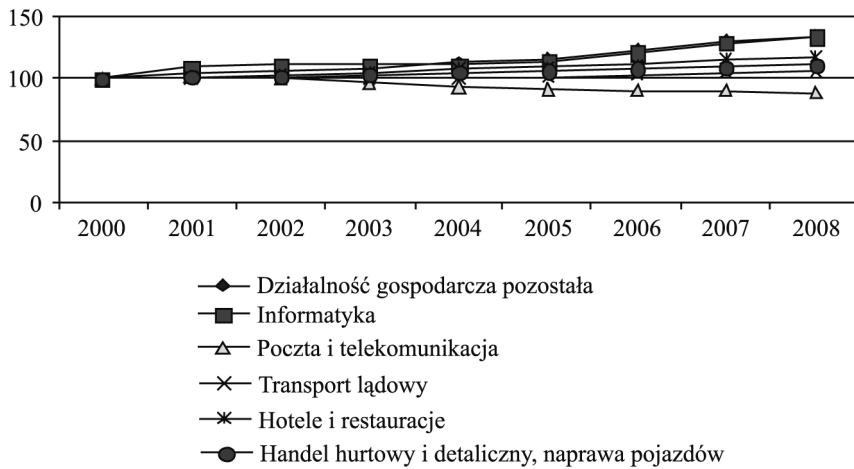
3. Zmiany zatrudnienia w sektorze usług

Poszczególne sekcje wchodzące w skład sektora usług charakteryzują się odmienną dynamiką rozwoju, opisywaną przez proces tworzenia miejsc pracy. Zmiany w absorpcji siły roboczej przez sześć głównych sekcji usługowych przedstawia rys. 1. W latach 2000-2008 w Unii (UE-27) największy wzrost zatrudnienia wystąpił w sekcjach: Informatyka (o 34%) i Działalność gospodarcza pozostała (33%). W Informatyce szczególnie duży wzrost przypadał na lata 2005-2008, natomiast w Działalności gospodarczej pozostałej – na lata 2004-2008. Z kolei spadek liczby pracujących wystąpił w badanym okresie jedynie w sekcji Poczta i telekomunikacja. Rozpoczął się w 2003 r. i z każdym rokiem się pogłębiał. W 2008 r. liczba pracujących w tej sekcji była o 11,3% niższa od poziomu z roku 2000. Warto dodać, że w analizowanym okresie zatrudnienie w przemyśle (bez budownictwa) zmniejszyło się o ponad 8%.

W krajach Unii Europejskiej sytuacja pod względem zmian liczby pracujących w poszczególnych sekcjach usług była zróżnicowana. Wśród analizowanych krajów tylko na Słowenii nastąpił wzrost liczby pracujących w sekcji Poczta i telekomunikacja (33,1%), natomiast w pozostałych krajach nastąpił spadek. Przy tym największy w Niemczech (13,5%) i w Belgii (13,4%). Z kolei w sekcji Informatyka wzrost zanotowały wszystkie kraje objęte analizą (rys. 2). Największy wzrost liczby miejsc pracy nastąpił w Bułgarii (183,5%), na Litwie (160,7%), Słowenii (126%) i w Polsce (100,6%).

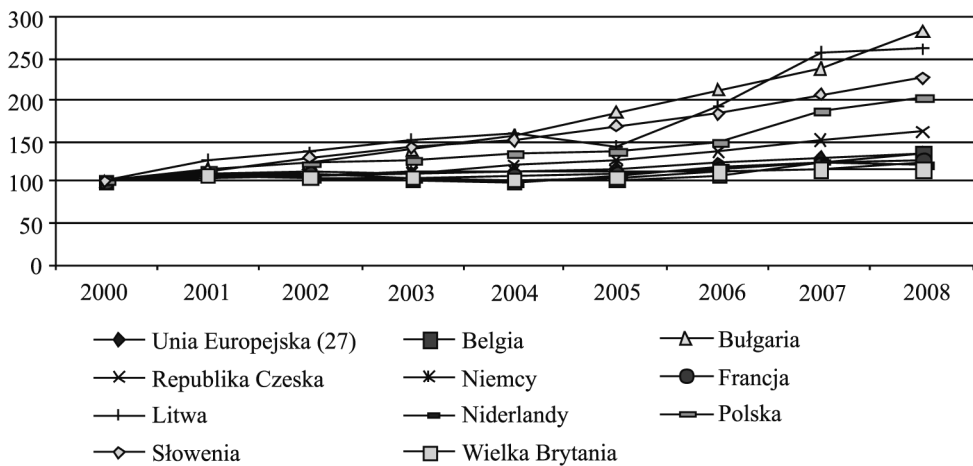
⁷ Tamże, s. 215.

⁸ Z powodu braku danych statystycznych w bazie Eurostatu zamiast Luksemburga i Rumunii do dalszej analizy przyjęto Niemcy i Słowenię.

Rys. 1. Zmiany liczby pracujących w głównych sekcjach sektora usług w UE-27 w latach 2000-2008 (2000 = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu: <http://nui.eurostat.ec.europa.eu> (20.03.2009).

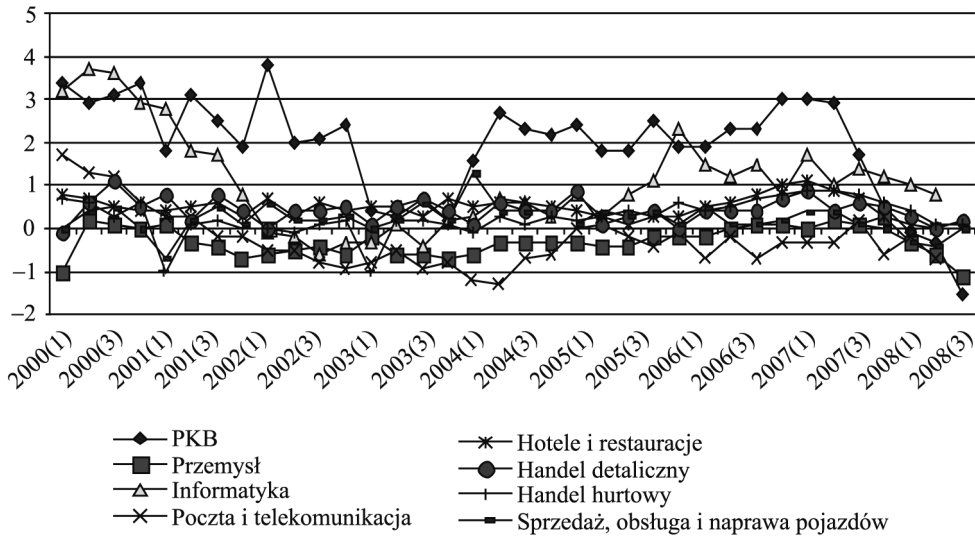
Rys. 2. Zmiany zatrudnienia w sekcji Informatyka w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2000-2008 (2000 = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu: <http://nui.eurostat.ec.europa.eu> (27.03.2009).

W całym badanym okresie zatrudnienie w Informatyce obniżyło się jedynie w Holandii w 2004 r. (o 0,6% w porównaniu z poziomem z roku 2000).

4. Kryzys gospodarczy a zatrudnienie w sektorze usług

W Unii Europejskiej to sektor usług wykazywał w ostatnich latach najwyższą dynamikę tworzenia nowych miejsc pracy. Warto jednak zastanowić się, czy w okresie kryzysu światowego nadal tak będzie. Czy liczba miejsc pracy w usługach nadal wzrasta, czy zaczyna się zmniejszać? Jak poszczególne sekcje usług reagują na kryzys? Rysunek 3 przedstawia zmiany w liczbie pracujących w Unii (UE-27) w latach 2000-2008 w ujęciu kwartalnym.

Rys. 3. PKB i liczba pracujących w UE-27 w latach 2000-2008 (dane kwartalne w %)

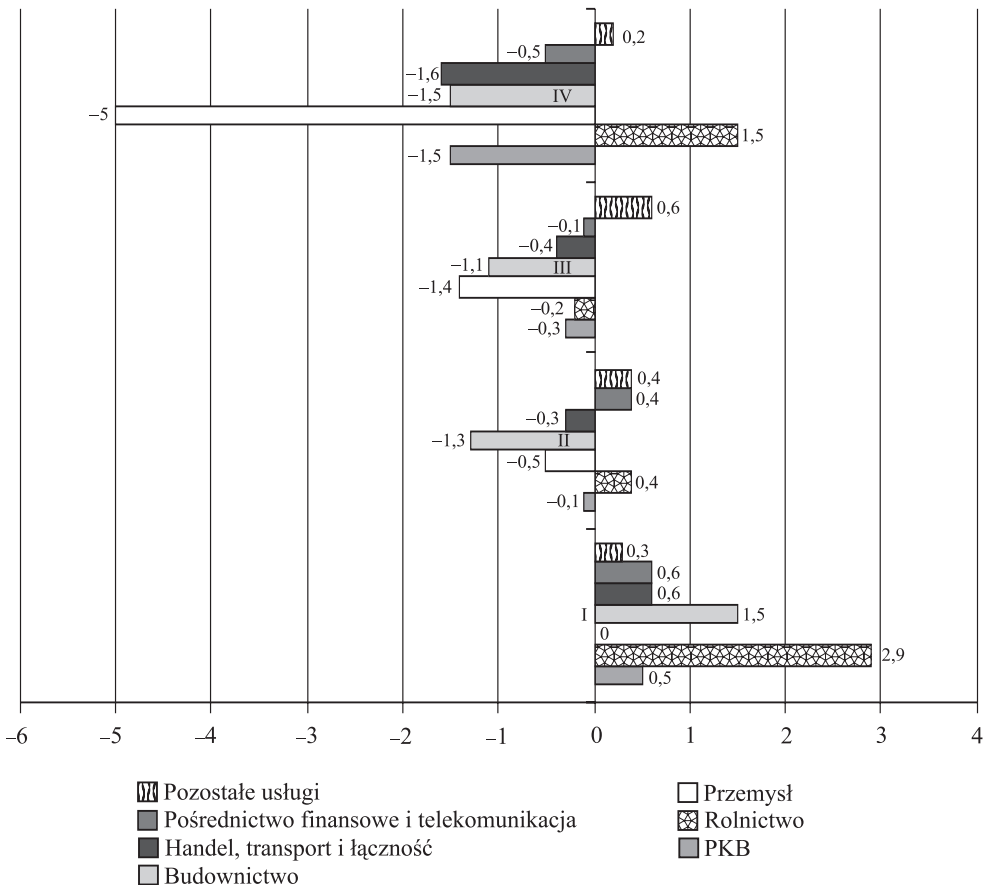
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu: <http://nui.eurostat.ec.europa.eu> (27.03.2009).

W latach 2000-2008 poziom zatrudnienia w sektorze usług wykazywał znaczne wahania w porównaniu ze zmianami zatrudnienia w przemyśle. Z analizy danych wynika, że od II kw. 2000 r. do III kw. 2003 r. następowały dość gwałtowne i znaczne spadki zatrudnienia w usługach. Następnie lata 2003-2005 to w miarę stabilny poziom zatrudnienia z niewielkimi wahaniami. Od 2004 r. do końca II kw. 2007 r. to okres nieprzerwanego, dynamicznego wzrostu zatrudnienia w sektorze usług, które towarzyszyło ożywieniu gospodarczemu. Jednak już w III kw. 2007 r. rozpoczęły się znaczne spadki zatrudnienia w usługach. Widać więc wyraźnie, że w całym badanym okresie zmiany poziomu zatrudnienia w przemyśle były zdecydowanie łagodniejsze niż w sektorze usług. Może to świadczyć o tym, że miejsca pracy w sektorze usług są bardziej wrażliwe na zmiany koniunktury niż miejsca pracy w przemyśle. Jednak obecny spadek PKB, będący skutkiem kryzysu światowego, wyraźnie bardziej wpływa na redukcję miejsc pracy w przemyśle niż w usługach. Spadek PKB

w IV kw. 2008 r. w porównaniu z poprzednim kwartałem wyniósł 1,5%, zatrudnienie w przemyśle zmniejszyło się o 1,1% tymczasem w sekcjach usługowych zatrudnienie się nie zmieniło lub nawet nieznacznie wzrosło (w handlu detalicznym o 0,2%, a w handlu hurtowym o 0,1%).

W 2008 r. w Unii Europejskiej sektor usług wykazywał wzrost produkcji we wszystkich sekcjach za wyjątkiem sekcji⁹:

- Sprzedaż, obsługa i naprawa pojazdów samochodowych i motocykli (– 8,1%),
- Hotele i restauracje (– 0,5%),
- Transport powietrzny (– 0,1%).

Rys. 4. Dynamika PKB i wartości dodanej według głównych sektorów ekonomicznych w UE-27 w 2008 r. (dane kwartalne w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu: epp.eurostat.ec.europa.eu/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2009/ (15.04.2009).

⁹ I. Remond-Tiedrez, *Recession in the EU-27: output measures*, „Statistics in Focus” 2009, no. 17, s. 5.

Największy wzrost produkcji usług w 2008 r. wystąpił w sekcjach: Transport wodny, Działalność gospodarcza pozostała i Transport lądowy.

Głównym miernikiem kryzysu jest spadek PKB. W Unii Europejskiej w 2008 r. w IV kw. wystąpił spadek PKB o 1,5%. Wśród analizowanych krajów najwyższy spadek PKB zanotowały Słowenia (-4,1%), Litwa (-3,9%) i Niemcy (-2,1%). Z kolei wzrost nastąpił jedynie w Polsce i wyniósł 0,3%. Wyraźnie widać, że obecny kryzys, mimo że rozpoczął się od rynku finansowego, dotyczy głównie produkcji przemysłowej i budownictwa. Sektor usług, a jeszcze bardziej rolnictwo na razie nie odczuwają negatywnych skutków kryzysu.

5. Podsumowanie

Sektor usług w ostatnich latach odgrywał rolę motoru wzrostu gospodarczego we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Tworzył najwięcej nowych, wysokiej jakości miejsc pracy. Kraje europejskie posiadające stosunkowo słabo rozwinięty sektor usług zanotowały w latach 2000-2008 znacznie większe przyrosty liczby miejsc pracy niż kraje z wysoko rozwiniętym sektorem usług. Świadczy to o nadrobieniu dystansu rozwojowego w sektorze usług.

W dobie kryzysu światowego sektor usług radzi sobie zdecydowanie lepiej niż przemysł czy budownictwo. Jednak poszczególne sekcje usług w różnym stopniu odczuwają kryzys. Najwyraźniej zmniejszyła się produkcja usług dystrybucyjnych i osobistych, a w stosunkowo dobrej kondycji nadal pozostają usługi producenta.

Wydaje się, że sektor usług – co prawda w mniejszym stopniu niż przemysł i z pewnym opóźnieniem – ale też odczuje wpływ kryzysu. Zmniejszenie PKB przełoży się z jednej strony na spadek popytu na określone usługi, a z drugiej strony wygeneruje popyt na usługi innego typu (naprawa sprzętu, usługi związane z poszukiwaniem pracy, informacją). Usługi więc będą stanowić pewnego rodzaju stabilizator koniunktury.

Literatura

- Kłosiński K., *Współczesne tendencje w sektorze usług w Unii Europejskiej*, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa 2003.
- Castells M., *Spółczesność sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Rosa G., *Struktura i przeobrażenia współczesnego sektora usług*, [w:] *Współczesna ekonomika usług*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Szukalski S.M., *Sektor usług w gospodarce niemieckiej. Hipotezy i empiryczna weryfikacja przekształceń strukturalnych*, UŁ, Łódź 2001.
- Remond-Tiedrez I., *Recession in the EU-27: output measures*, „Statistics in Focus” 2009, no. 17.

**SERVICES SECTORS DURING THE WORLD CRISIS
– CHANGES IN LABOUR MARKET**

Summary

The article puts forward the changes within the number and the structure of working places in the Services Sectors of EU during 2000-2008 period. A recession is often defined as two successive negative quarter changes in GDP. At the end of 2008 there were significant signs of a downturn in industrial and retail sectors; some other service sectors continued to report growth.